

національну ідентичність за найнесприятливіших обставин. Тож серед позитивних аспектів рецензованої монографії відмітимо розділ, присвячений гумористичній та сатиричній малій прозі.

Щодо розгляду літературного процесу 1930–1940-х рр., слід відмітити, що С. Ленська, покликаючись на праці своїх попередників (Віри Агеєвої, Ірини Захарчук, Наталії Мафтин, Валентини Хархун), знаходить власне місце серед них. Справедливо відмічаючи зниження художньої вартості низки творів (В. Кузьмича, М. Майського та ін.), знаходить справжні перлини, обійдені увагою дослідників, як-от, наприклад, оповідання «Дванадцять хвилин» М. Стельмаха.

Українська еміграційна література упродовж останнього двадцятиліття пережила справжній ренесанс – її вивчають десятки авторитетних вітчизняних учених. Зокрема но-

велістика МУРу стала предметом дослідження у докторській дисертації І. Бурлакової, розділи, присвячені творам малого формату, містяться у монографіях М. Ільницького, В. Мацька та ін. Проте і тут С. Ленська продовжує працю, започатковану попередниками – аналізує твори, які досі не потрапляли в поле наукової обсервації (оповідання Олени Звичайної, І. Смоля, З. Дончука та ін.).

Концептуальна стрункість дослідження дозволяє простежити внутрішні механізми саморуху вітчизняної жанрово-стильової системи на значному часовому відтинку, що вмотивовує поєднання синхронного та діахронного аспектів.

Отже, вважаю монографію С. Ленської завершеним, ґрунтовним дослідженням, написаним на високому фаховому рівні, яке вирішує важливу наукову проблему і водночас містить перспективу для подальшого наукового пошуку.

Рецензія надійшла до редколегії 03.04.2015 р.

Н. В. НАУМЕНКО

м. Київ

lyutik.0101@gmail.com

ПОСТАТЬ ДУХОВНОГО ДІЯЧА В ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Рец.: Приліпко І. Л. Духовенство в українській прозі XIX – початку XXI століть : художня рецепція та інтерпретація : монографія / І. Л. Приліпко. — К. : Логос, 2014. — 482 с.

Українська проза, з огляду на свою поліфонічну природу та багатоплановість проблемно-тематичного спектру, потребує систематизації та поглибленого дослідження. Монографія «Духовенство в українській прозі XIX – початку XXI століть: художня рецепція та інтерпретація» Ірини Приліпко у цьому контексті сприймається як вдала спроба цілісного дослідження окремого маловивченого й цікавого масиву української літератури – прози про духовенство. Відтак, можна говорити про заповнення однієї з численних лакун у вивченні літературної спадщини, про суттєвий крок до формування комплексного розуміння художньої системи вітчизняного прозаписма в його ідейно-тематичному та образному розмаїтті.

Актуальність і новаторство монографічного дослідження, інтегрованість його теми у сучасний літературознавчий простір очевидні, оскільки впродовж майже всього XX ст. проблеми, пов'язані з висвітленням у літературі життя і діяльності духовенства, церковно-релігійних колізій, не знаходили всебічного та незаангажованого потрактування, що було зумовлено ідеологічним тиском.

У центрі уваги авторки монографії – значна кількість прозових текстів українських письменників різних епох, стильових напрямів та жанрових форм, які аналізуються із залученням порівняльно-історичного, текстологічного, біографічного, описового, герменевтичного, рецептивного методів, розглядаються у широкому соціокультурному, історичному, церковно-релігійному контексті.

Вагомою є джерельна база дослідження, в якій окрім значного масиву художніх текстів представлені теоретичні та історико-літературознавчі дослідження (Лариси Горболіс, А. Гуляка, І. Денисюка, О. Засенка, В. Качкана, Ю. Коваліва, М. Корпанюка, Ю. Пелешенка, Ф. Погребенника, І. Франка, Д. Чижевського, М. Шалати та ін.), студії з релігієзнавства та історії церкви (В. Горського, М. Грушевського, І. Ісіченка, В. Липинського, І. Огієнка, Людмили Филипович, В. Шевченка).

Цілком виправданим видається хронологічно-стильовий принцип, що визначив структуру і логіку монографічного дослідження. Такий підхід дав змогу простежити особливості моделювання образу духовного діяча в контексті романтичної, реалістичної, модерністичної, «соцреалістичної» стильових систем, увиразнити роль критично-викривальних, сатиричних, автобіографічних, історичних, міфологічних, екзистенційних чинників та розкрити їх вплив на репрезентацію духовенства в літературі.

Важливо, що авторка вказує на знакову роль церкви та її діячів у розвитку української культури, зокрема літератури (досить згадати такі імена, як Іларіон, Антоній Печерський, Кирило Турівський, Герасим та Мелетій Смотрицькі, Феофан Прокопович, Лазар Баранович, Стефан Яворський, Григорій Кониський, Маркіян Шашкевич, Олександр Духнович, Антін Могильницький, Тимофій Бордуляк, Іван Огієнко).

Священнослужителі також були об'єктом зображення у художніх творах різних епох, стильових напрямів та жанрових форм. Вмотивованим є висвітлення у першому розділі («Духовенство і церква в Україні: суспільно-історичні та ідейно-художні аспекти») генези теми духовенства в українській літературі, простеження етапів її розвитку й особливостей репрезентації в агіографічній, полемічній, бурлескно-травестійній, реалістичній прозі.

З метою поглибити розуміння контексту, в якому виникла й функціонувала проза про духовенство, Ірина Приліпко вдається до окреслення церковно-релігійних проблем, соціокультурного простору (період Київської Русі, національно-визвольні процеси XVII–XVIII ст., підпорядкування української церкви Московському патріархові наприкінці XVII ст.,

русифікація й денаціоналізація церкви впродовж XVIII, XIX та XX – початку XXI ст.). Якщо ці та подібні проблеми у влучному науково-публіцистичному втіленні розкрила соціолог Галина Могильницька з Одеси, то Ірина Приліпко доцільно виводить із аналізу белетристичних текстів їхнє літературно-художнє бачення.

Важливо, що у дослідженні прози про духовенство визначальним є стильовий чинник, адже, як доводить авторка, зміна стильових систем безпосередньо позначилася на особливостях художнього зображення церкви і священника у літературі.

Всебічний аналіз показових текстів романтичної та реалістичної прози (другий розділ книги) дозволив простежити специфіку й еволюцію зображення образу священнослужителя у творах Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова, П. Куліша, Марка Вовчка, А. Свидницького, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Панааса Мирного.

Третій розділ монографії («Образи священнослужителів у парадигмі української літератури кінця XIX – початку XX ст.») репрезентує поліфонію зображення церковно-релігійних відносин, різні ракурси рецепції постаті духовного діяча у літературі межі століть: у контексті критичного й сатирично-викривального дискурсу, в автобіографічній прозі, у творах письменників-модерністів, у історичній прозі.

Авторка книги переконливо доводить, що характер зображення духовенства в літературі залежить від ряду чинників, зокрема індивідуально-авторських, суспільних, політичних, мистецьких. Важливо, що окрема увага приділена розкриттю специфіки художньої інтерпретації духовенства у прозі письменників-священиків (Т. Бордуляк, О. Лещук) та у творах вихідців із родин духовенства (Наталія Кобринська, Б. Лепкий), що дозволило увиразнити принципи репрезентації священнослужителя у контексті автобіографічного дискурсу.

Знання історичних реалій, пов'язаних із міжконфесійними конфліктами, розвитком церковних відносин, діяльністю духовенства в різні історичні періоди засвідчує авторка під час аналізу особливостей репрезентації духовенства в історичній прозі, в якій відтворені історичні постаті священнослужителів,

змодельовані образи священників-воїнів (твори М. Старицького, Б. Лепкого, Ю. Опільського, А. Кащенко, А. Лотоцького).

Драматична історія української церкви, проблема залежності діяльності й позиції духовенства від суспільно-політичних обставин, ідея єдності долі духовного діяча та народу, тема взаємозв'язку національних та релігійних переконань, що знайшли відображення в українській літературі, проаналізовані у четвертому розділі монографії («Образи духовенства у вимірах поетики української літератури ХХ – початку ХХІ ст.»).

На прозі про духовенство ХХ ст., як обґрунтовано стверджує Ірина Приліпко, позначилися суспільні, політичні процеси, світоглядні, ідеологічні зміни. У контексті складних і трагічних обставин (дві світові війни, голодомор, тоталітаризм, атеїстична пропаганда, репресивні заходи щодо духовенства) реалістично й психологічно вмотивовано становище церкви та її служителів розкрили Т. Осьмачка, Г. Косинка, О. Кобець, Б. Антоненко-Давидович, І. Багрянний, В. Винниченко. Художні особливості прози про духовенство зазначених авторів комплексно проаналізовані у рецензованій монографії.

Важливо, що Ірина Приліпко не оминає увагою й ті твори, що були написані за радянських часів і позначені ідеологічними штампами.

Розглядаючи прозу Я. Галана, П. Козланюка, С. Тудора, Леся Гомона, Остапа Вишні, Ірини Вільде, авторка не обмежується розкриттям «соцреалістичної» тенденційності у зображенні церкви та духовенства, а з'ясовує й

власне художні якості аналізованих текстів, намагається поглянути на них поза ідеологічними матрицями. Важливим і доречним такий підхід видається щодо романів С. Тудора «День отця Сойки» та Ірини Вільде «Сестри Річинські», які, як переконливо доводить Ірина Приліпко, *витримали випробування часом завдяки своїм художнім якостям і для сучасного читача є прикладами того, як зміна суспільно-політичних ідеалів та світоглядних орієнтирів визначає сприйняття твору.*

Представлено в монографії й художню рецепцію образу духовенства у прозі сучасних письменників. Проаналізувавши показові твори В. Шевчука, Галини Тарасюк, П. Кралюка, Галини Пагутяк, В. Базіва та інших письменників, авторка зробила обґрунтований висновок про домінування у сучасній українській прозі двох тенденцій зображення духовенства:

- 1) на тлі минулого, на перетині різних часових пластів,
- 2) у контексті містично-фантастичного хронотопу.

Монографія Ірини Приліпко є суттєвим внеском у дослідження прозового дискурсу нашого письменства, в ній проаналізовано та всебічно висвітлено один із цікавих і вагомих його пластів – прозу про духовенство, у якій репрезентовані важливі аспекти духовного, релігійного, культурного, суспільно-політичного буття українського народу. Все це вказує на теоретичне і практичне значення рецензованої монографії, яка буде цікавою тим, хто не байдужий до проблем розвитку й поетики української прози, особливостей репрезентації церкви, священника, релігії в літературі.

Рецензія надійшла до редколегії 03.04.2015 р.